

Citation:

H.W. Bodewitz, Levensbericht J. Gonda, in:
Levensberichten en herdenkingen, 1992, Amsterdam, pp. 7-16

Herdenking door H.W. Bodewitz

Jan Gonda

14 april 1905 - 28 juli 1991

Foto Abstede, Utrecht

Jan Gonda

7

Op 28 juli 1991 overleed te Utrecht Jan Gonda, sedert 1957 lid van de Akademie. Zijn dood viel in het jaar waarin hij zijn wetenschappelijke arbeid wilde afsluiten. Zijn laatste boek, als zodanig gepland, was zojuist verschenen. Zijn gebundelde artikelen uit de afgelopen twintig jaren stonden op het punt te verschijnen. Een imposante carrière is afgesloten.

Jan Gonda werd op 14 april 1905 geboren te Gouda, waar hij ook het Gymnasium bezocht. Hij studeerde klassieke Letteren te Utrecht en volgde diverse colleges bij Caland, de eerste Utrechtse hoogleraar Sanskrit. Hij promoveerde echter bij de graecus C.W. Vollgraff op *Deiknumi. Semantische studie over den Indo-Germaanschen wortel Deik* (22 februari 1929, cum laude). Vervolgens studeerde hij enige jaren Oudjavaanse en Indonesische taal- en letterkunde aan de Leidse universiteit tot hij per 15 april 1932 (één dag na zijn zevenentwintigste verjaardag) benoemd werd tot buitengewoon hoogleraar in 'Het Sanskrit, het Avestisch, het Oud-Perzisch en de beginselen der Indo-Germaansche taalwetenschap'.

De leerstoel Sanskrit was na het emeritaat van Caland in 1929 nog zeer kort bezet geweest door de latere Japanoloog Rahder, maar Gonda wordt in feite als Caland's opvolger beschouwd.

Zijn promotieonderwerp had slechts zijdelings betrekking op de Indische talen en culturen. Zijn voortgezette studie aan de Leidse universiteit bestemde hem voor tot een specialisatie in de Indonesische studies. Toen hij in 1932 benoemd werd in de Letterenfaculteit, verkreeg hij ook het bijzonder hoogleraarschap in de tot bestuursambtenaar in Nederlands-Indië opleidende Utrechtse Indologische faculteit met als leeropdracht de 'Maleische en Javaansche taal- en letterkunde'. De term Indologie is verwarringwekkend, aangezien buiten Nederland deze de studie van de Indiase talen en culturen aangeeft. De dubbelbenoeming van Gonda vergrootte de verwarring nog.

De onderwijstaak van de jonge hoogleraar moet enorm omvangrijk zijn geweest. Dit verhinderde hem niet om zeer veel te publiceren. In 1941 werd hij benoemd tot gewoon hoogleraar in de Letterenfaculteit, waar hij na het emeritaat van Gerlach Royen in 1951 het onderdeel 'de algemene taalwetenschap met betrekking tot de klassieke talen' van diens leeropdracht overnam. De Indologische faculteit werd gesloten in 1950. Nadien heeft Gonda zich nog enige tijd in zijn publikaties beziggehouden met Indonesische studies, maar het accent kwam nu steeds meer op India, het Sanskrit en de Indische cultuur te liggen. Een bespreking van het zeer diverse en uitgebreide oeuvre van Gonda is geen eenvoudige zaak. Zijn wetenschappelijke produktie bestrijkt een periode van meer dan zestig jaar. Om een indruk van de levensloop van Gonda in wetenschappelijk opzicht te geven verdient het de voorkeur om deze te periodiseren. De volgende vier periodes kunnen dan onderscheiden worden:

- I. 1929-1949 (van promotie tot het naderende eind van de Indologische faculteit).
- II. 1950-1960 (de doorbraak naar de wereldtop in de India-studies).

- III. 1961-1975 (consolidering van de positie).
- IV. 1976-1991 (de periode na het emeritaat).

In de eerste periode verschenen er, als we de recensies, abstracts en herdrukken niet meerekenen, ongeveer 100 publikaties, waarvan de helft in het Nederlands. Vele betroffen de Indonesische studies, merkwaardig weinige de Indo-europese taalvergelijking. Ondanks de niet geringe publikatielijst was Gonda in deze periode nog niet een mondiale autoriteit, zeker niet op het gebied van de India studies.

Hij gaf enige Oudjavaanse teksten uit, voorzag ze van aantekeningen en vertaalde ze. Zijn publikaties op het gebied van het Sanskrit en de Indische cultuur waren gedeeltelijk inleidend of voor studenten bedoeld (o.a. een Sanskrit grammatica die later vanuit het Duits in diverse talen vertaald werd).

Afgezien van enige artikelen verscheen zijn eerste wetenschappelijke publikatie over de Sanskrit literatuur in 1938: *Stilistische Studie over Atharvaveda I-VII*. Later zou de stilistiek een van zijn specialismen vormen. In het volgende jaar (1939) publiceerde hij twee boeken, een over vergelijkingen in de Sanskrit literatuur en een woordstudie. In 1943 verscheen een lang artikel onder de titel 'Zur Frage nach dem Ursprung und Wesen des indischen Dramas' in *Acta Orientalia*.

In de periode 1929-1949 nam het op Indonesië gerichte onderzoek veel tijd in beslag. India werd vooral verkend in recensies en in inleidende studies. Indology in de internationale betekenis van het woord was een gebied dat voorzichtig betreden werd.

Bij het begin van de tweede periode werd de Indologische faculteit gesloten. Er kwam meer ruimte voor de studie van India, al bleven publikaties over Indonesië verschijnen, maar nu veel meer in het Engels, zoals blijkt uit deel V van zijn verzamelde artikelen (*Indonesian Linguistics*, Leiden 1975). Zijn monumentale werk *Sanskrit in Indonesia* verscheen in 1952 (Nagpur) en werd in 1973 herdrukt (Delhi). Een Indonesische vertaling is thans ter perse.

De nieuwe oriëntatie leidde kennelijk ook tot een opleving van zijn belangstelling voor de Indo-europese taalwetenschap. Eerst publiceerde hij enige kleine monografieën bij een Utrechtse uitgever, maar in 1956 verscheen bij Harrassowitz in Wiesbaden zijn *The Character of the Indo-European moods*, later herdrukt in 1980. Er is kritiek mogelijk op deze studie, maar mijns inziens is het toch een van de belangrijkste werken uit Gonda's oeuvre. Deel I van zijn verzamelde artikelen (*Indo-European Linguistics*) bestaat hoofdzakelijk uit artikelen geschreven in de tweede periode (1950-1960).

In de jaren vijftig was Gonda's activiteit op alle fronten fenomenaal. Hij gaf 15 tot 20 uur college per week en bouwde het Instituut voor Oosterse Talen op dat grotendeels op India gericht was. Van 1950 tot en met 1960 verschenen er onder zijn leiding 18 proefschriften (zes geschreven door buitenlanders). In 1960

had hij reeds 35 promoties begeleid, waaronder 15 op het gebied van de Indonesische talen en culturen, o.a. van de latere hoogleraren Prijoetomo (Djakarta), Teeuw (Leiden) en Roolvink (Leiden). Van de gepromoveerden op het gebied van de Indiase cultuur noem ik hier Scharpé (Amsterdam/Gent), Kohlbrugge (Utrecht), Dresden (Philadelphia), van Lohuizen-de Leeuw (Amsterdam), Ensink (Groningen), van Buitenen (Chicago) en Heesterman (Leiden). Gonda zaaide uit en wist na het verlies van Nederlands-Indië de studierichting Klassieke Letteren als nieuw wingewest te ontdekken. Toen hij de opbouw van zijn instituut voltooid had in de volgende periode, bleek de staf grotendeels uit omgebouwde classici te bestaan.

Maar nu terug naar de tweede periode, 1950-1960, waarvan de Indonesische studies en het Indo-europees reeds besproken werden. Op het gebied van de India-studies concentreerde Gonda zich op de taalkunde en de religie.

Afgezien van enige semantisch-filologische woordstudies in artikelen betrof zijn linguïstisch werk syntaxis en stilistiek. Hij publiceerde boeken over het passivum in het Sanskrit, over woordvolgorde en als hoogtepunt van zijn stilistisch onderzoek het omvangrijke *Stylistic Repetition in the Veda* van 1959, een werk dat ook door veel niet-Vedisten werd geraadpleegd en het beginpunt vormde van een zeer lange reeks van Akademie-publicaties.

Studies van religieuze begrippen speelden een belangrijke rol in zijn benadering van de Indische religies. De in Utrecht verschenen monografie *Notes on Brahman* (1950) introduceerde hem tot een internationale discussie, aangezien Thieme in Duitsland en Renou in Frankrijk zich ook gewaagd hadden aan een interpretatie van het ongrijpbare begrip *brahman*. Deze drie geleerden zijn ondanks hun nogal uiteenlopende benaderingen van de Vedische religie wel eens met elkaar vergeleken op grond van hun gemeenschappelijke uitgangspunt: de filologie. Hoewel Gonda vaak gekarakteriseerd werd als een typische filoloog, heeft hij na zijn eerste periode zich later vrij weinig met tekstuitgaven en vertalingen beziggehouden.

In deze jaren publiceerde Gonda naast enige andere monografieën (o.a. over epitheta in de R̥gveda) als belangrijkste werken *Aspects of Early Viṣṇuism* (Utrecht 1954, herdrukt Delhi 1962), *Ancient Indian Kingship from the Religious Point of View* (Leiden 1957) en als bekroning *Die Religionen Indiens 1. Veda und älterer Hinduismus* (Stuttgart 1960, met toevoegingen herdrukt in 1978, vertaald in het Frans, 1962, en het Italiaans, 1981), nog steeds het laatste handboek op dit gebied.

Overzien we de periode 1950-1960 (230 nummers in zijn bibliografie, waaronder meer dan 15 boeken over zeer uiteenlopende onderwerpen, grotendeels van hoog niveau), dan moeten we concluderen dat hier iets groots werd verricht. Ik zou niet iemand anders in het vakgebied weten aan te wijzen die een dergelijke bovenmenselijke inspanning heeft verricht en ik heb de indruk dat ook in andere vakgebieden niet gemakkelijk een parallel te vinden zal zijn.

Gonda was mondiaal doorgebroken en vond erkenning en roem. Uiteraard was er ook kritiek, zoals te verwachten bij een veelschrijvende, bekende persoonlijkheid. Het razend hoge tempo leidde wel eens tot een gebrek aan reflectie over de opzet en structuur van zijn publikaties. Over het algemeen werd zijn werk zeer positief beoordeeld. Kiest men uit zijn ongeveer 70 boeken de belangrijkste, dan zullen deze hoofdzakelijk uit de zojuist besproken periode afkomstig zijn.

Bij het begin van de derde periode (1961-1975) was Gonda reeds zo'n dertig jaar hoogleraar, had hij 30 boeken gepubliceerd en 35 promoties begeleid.

Tegenwoordig zou men dan denken aan VUT of pensioen. Gonda was echter toen nog pas 56 jaar. Bij het 25-jarig jubileum van zijn hoogleraarschap had een slecht ingeseinde curator de onvergeeflijke fout gemaakt zijn toespraak aan te vangen met de woorden: 'Professor, nu u afscheid neemt van deze universiteit...'. Gonda's woede was blijvend en bij het 40-jarig hoogleraarschap, toen hem een feestbundel werd aangeboden, ontbraken uitnodigingen aan het centraal niveau van de universiteit. Men heeft het geweten dat hij er nog was.

In deze derde periode publiceerde hij niet meer op het gebied van het Indo-europees. Taalkundige publikaties werden schaarser. Ik vermeld hier slechts zijn *Aspectual Function of the R̥gvedic Present and Aorist* (1962) en *Old Indian* (1971), een onderdeel van het o.a. door hem geredigeerde *Handbuch der Orientalistik*. Als handboek was *Old Indian* niet geheel geslaagd. Het vormde veeleer een overzicht van wat er over het Sanskrit geschreven was, waarbij de voorkeur van de auteur meer dan het streven naar volledigheid bepalend was. Het vat wel goed zijn ideeën over syntaxis en stilistiek samen.

Ook de Indonesische studies werden schaars, al leverde hij in 1975 nog een bijdrage aan het genoemde *Handbuch* onder de titel *The Indian Religions in pre-Islamic Indonesia and their Survival in Bali*.

De Indische religies stonden centraal. Deel II van *Religionen Indiens* verscheen in 1963 onder de titel *Der jüngere Hinduismus*. Het werd vertaald in het Frans (1965) en het Italiaans (1981). In de door hem geredigeerde serie *Disputationes Rheno-Trajectinae* publiceerde hij o.a. *The Vision of the Vedic Poets* (1963).

Toen de serie in 1968 afgesloten was, keerde Gonda terug naar zijn andere serie, *Orientalia Rheno-Traiectina*, waarin hij sinds 1951 niets meer had gepubliceerd. Hierin verscheen in 1972 *The Vedic God Mitra*, een onderzoek naar de betekenis van een moeilijk duidbare godheid, waarbij hij zich met een filologische benadering op nogal glad ijs begaf. De serie werd daarna weer enige jaren overgelaten aan promovendi, want de Akademie moest ook bediend worden, en wel rijkelijk: van 1965 (*The Savayujñas*, een commentaar van 316 pp. op 38 pp. ritualistische tekst, waarmee hij toonde een waardig opvolger van Caland te zijn) tot 1974 (*The Dual Deities in the Religion of the Veda*) zes omvangrijke boeken.

Daarnaast verschenen in 1970 zijn Londense Jordan Lectures onder de titel *Viṣṇuism and Śivaism. A Comparison* (herdrukt in Calcutta, 1976).

Gonda werd editor van het gigantische project *A History of Indian Literature* en

publiceerde zelf in 1975 als deel I, 1 *Vedic Literature*, een onmisbaar handboek.

In deze periode van 15 jaar was de produktiviteit wederom zeer hoog: meer dan 200 nummers in zijn bibliografie, waaronder 15 boeken (herdrukken en vertalingen niet meegerekend). Het accent kwam wat meer te liggen op handboeken en surveys. *Religionen Indiens II* was minder sterk dan deel I, betrof ook niet zijn eigenlijke werkterrein en zou oorspronkelijk door iemand anders geschreven worden. Waar een ander in aarzelingen verdrong, ging Gonda er voor zitten en schreef moeiteloos een handboek, maar soms ook te moeiteloos, zoals in het geval van *Old Indian*. Sommige boeken waren ook meer uitgedijde artikelen of een verzameling van artikelen en hier vormde hij een dankbaar doelwit voor critici die een duidelijke structuur misten of de voorkeur gaven aan een andere benaderingswijze. Zijn stijgende vergoddelijking in India ging hand in hand met scherpere kritieken van met name de Duitsers, die daarvoor nog generaties lang zullen boeten, aangezien zij niet genoemd zijn in het zeer genereuze legaat aan onze Akademie dat tot in lengte der dagen Indologische publikaties uit drie landen mogelijk zal maken.

Hoezeer ik ook begrip heb voor de kritiek, toch blijf ik van mening dat Gonda tussen zijn vijfenvijftigste en zijn zeventigste indrukwekkend veel gepresteerd heeft en dat na aftrek van de minder sterke elementen er genoeg overbleef om hem als mondiale grootheid te beschouwen.

Ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag werden zijn artikelen onder de titel *Selected Studies* in vijf delen uitgegeven. Na zijn officiële emeritaat bleef hij nog een jaar doceren. Zijn 61e en laatste promotie vond plaats in 1978. De vierde periode bestreek weer ongeveer 15 jaar. Er verschenen vanaf 1976 nog 110 publikaties (inclusief herdrukken en vertalingen), waaronder 25 monografieën, soms klein, soms groot. Sommige waren goed, sommige minder. Ik zal ze niet uitvoerig behandelen. Bij de Akademie verschenen 8 Verhandelingen, van *Triads in the Veda* (1976) tot *Prajāpati's relation with Brahman* (1989). Sommige betroffen het Vedische, zogeheten plechtige ritueel, het *śrauta* ritueel, een specialisme van zijn indirecte voorganger Caland, waarmee hij in het verleden weinig affiniteit had getoond. De gegevens werden (om een van zijn favoriete uitdrukkingen te gebruiken) op een rijtje gezet. Sommige critici gaven de voorkeur aan een andere behandeling, maar toch zal men het verschaft materiaal nog lang geciteerd zien.

In de Utrechtse huisserie verschenen soortgelijke publikaties, de laatste in 1991 (*The function and significance of gold in the Veda*). In beide publikatiereeksen wordt de Vedische godheid Prajāpati uitputtend behandeld en te zamen werpen deze publikaties een nieuw licht op deze godheid. De geschriften uit deze periode werden soms minder positief ontvangen. Men verwachtte meer van een autoriteit dan misschien verwacht mocht worden en stelde methodologische eisen aan boeken die niet veel meer pretenties hadden dan materiaalverschaffing. Binnen dit weinig pretentieuze kader hadden handboeken als *Medieval Religious Literature*

(1977) en *The Ritual Sūtras* (1977), beide gepubliceerd in zijn eigen *History of Indian Literature*, als ook *Vedic Ritual, The non-solemn Rites* (1980, in *Handbuch der Orientalistik*) meer succes.

Twee boeken behandelen niet de Indische godsdienst, maar betreffen de taal-kunde (*The Medium in the R̥gveda*, 1979), resp. de Indonesische studies (*Old Javanese literature*, 1976).

Gonda's internationale reputatie blijkt uit het feit dat hij Honorary Member of the American Academy of Arts and Sciences, Honorary Member van vier Indische onderzoeksinstituten en Rabindranath Tagore Medallist was. In 1978 verkreeg hij een eredoctoraat te Gent en in 1988 de Premio Torino e l'Oriente. Graag had men hem in India op de daar gangbare wijze uitvoerig eer willen bewijzen, maar hij bezocht het land nooit.

Een geleerde als Gonda nodigt uit tot kwantitatieve evaluaties en daar heb ik ook voorbeelden van gegeven. Zijn genummerde bibliografie (opgenomen in zijn feestbundel en afgerond in zijn zojuist verschenen *Selected Studies VI*) vermeldt 720 titels, waaronder zeer vele recensies en verder ook bijdragen aan encyclopedieën, herdrukken en vertalingen in talen als Engels, Frans, Indonesisch, Italiaans, Japans en Spaans. In 60 jaar publiceerde hij gemiddeld per jaar ongeveer 1 boek en 5 artikelen, over nogal uiteenlopende onderwerpen. Dit maakt het moeilijk om zijn positie als geleerde in een paar regels te schetsen.

Het is evident dat Gonda een groot man was die zeer veel las en met grote scherpzinnigheid zowel uit de primaire als uit de secundaire literatuur opnam wat hij kon gebruiken voor zijn publikaties. Hij werd gekenmerkt door zeer hoge intelligentie en nuchterheid. Zijn sterke punt was het observeren van gegevens met gebruikmaking van de recente literatuur (ook uit andere disciplines). De teksten vormden echter zijn uitgangspunt, niet de theorieën. Hij ontwikkelde zelf geen theorieën en paste ze ook zelden als epigoon toe. Bestrijding van theorieën, een typisch uitgangspunt van filologen, had zijn voorkeur. Hij trachtte dan aan te tonen dat de zaak niet zo simpel lag als een theoreticus wel wilde aannemen. Zijn publikaties over triaden in de Veda hadden als achtergrond zijn (mijns inziens gerechtvaardigde) twijfel aangaande Dumezil's ideeën omtrent 'la tripartition fonctionelle'. In zijn *Dual Deities* van 1974 reageerde hij waarschijnlijk o.a. impliciet op structuralistische theorieën over dualisme van zijn Leidse collega Kuiper.

Gonda's voorkeur voor, en kracht in, de observatie van het materiaal verklaren zijn oriëntatie op linguïstisch gebied: syntaxis en stilistiek. Waar een ander docent tijdens 45 jaar onderwijs in toch vaak herhaalde tekstlezing zich zou gaan vervelen, ontdekte hij wetmatigheden die 'op een rijtje werden gezet' en verder getoetst in eigen, uitgebreidere lectuur.

Zo ontwikkelde hij waarschijnlijk ook zijn belangstelling voor woordstudies en de studie van concepten die zijn benadering van de Indische religie bepaalden. Iets viel hem op en vervolgens werd dan met filologische methoden het probleem

verder onderzocht. De bestudeerde conceptie kon kleinschalig zijn of ook een centraal begrip betreffen, maar de relatie tot de religie als totaliteit speelde hierbij veelal geen grote rol. Hiervoor zou men een theorie nodig hebben.

Gonda ging van de beschikbare teksten uit en soms verklaarde hij dat het bestudeerde materiaal zelf als enige duidelijk kon maken wat de betrokkenen gedacht hadden. De teksten zouden voor zichzelf spreken. Tegen de (Leidse) kritische tegenwerping dat de teksten slechts spreken door de geest van de moderne geleerde die formuleert wat volgens hem de teksten te zeggen hebben, valt weinig in te brengen.

Uiteraard stond Gonda niet geheel onbevooroordeeld tegenover het materiaal der teksten, evenmin als andere filologen. Helaas formuleerde hij zijn uitgangspunten zelden expliciet. Karel Werner heeft in de *Journal of the Royal Asiatic Society* van 1982 getracht aan te geven wat Gonda dacht dat de oude Indiërs dachten en daarbij enige inspiratiebronnen voor zijn denken vermeld. Ik geloof dat verdere studie nodig is om de achtergronden van Gonda's opvattingen scherp te omschrijven en zie thans af van uitspraken dienaangaande.

Het is duidelijk dat Gonda's werk nog zeer lang een rol zal spelen. Sommigen zullen zijn materiaal citeren, anderen voortbouwen op zijn zeer scherpe observaties. Tot ver in de volgende eeuw zal zijn naam niet weg te denken vallen in ons vakgebied.

Tenslotte de persoon Gonda. Duidelijk is dat hij, zeer jong benoemd tot hoogleraar, zich op den duur een machtspositie in zijn faculteit wist te verwerven. Hij was niet alleen een autoriteit op zijn vakgebied, maar vaak ook autoritair. Bij onze generatie studenten bezat hij ongetwijfeld charisma. Anders zou hij niet zoveel studenten uit andere vakgebieden soms tijdelijk, soms blijvend, aangetrokken hebben. Zijn omgang met studenten was gemoedelijk. De contacten met afgestudeerden, medewerkers en collegae waren soms hartelijk, soms stroef.

In 1933 huwde hij met Mies v.d. Grient. Zij overleed in 1961. Hij hertrouwde einde 1962 met Henriëtte Wijnholt, die in Utrecht Klassieke Letteren en Sanskrit had gestudeerd, verbonden is geweest aan het Instituut voor Oosterse Talen en tot kort voor haar dood in 1989 meegewerkt heeft aan het persklaar maken van talloze publikaties. Beide huwelijken bleven kinderloos. Na de dood van Henriëtte (Jet) maakte Gonda een eenzame indruk. Onze contacten werden intensiever en iets van de gemoedelijke sfeer van begin jaren zestig kwam terug bij zijn bezoeken die verlevendigd werden door talloze verhalen over situaties en mensen van voor mijn tijd. Hoe goed het dessert ook was, later dan kwart voor acht ging hij niet naar huis, want om klokslag acht moest kater Pinocchio verzorgd worden en op schoot plaats nemen. Hij hield van het beest, maar het had ook macht over hem, want altijd als we een minuut te laat in de Van Hogendorpstraat arriveerden, wees hij besmuikt naar het voorraam en zei stevast: 'Hij zit er al', een uitdrukking die ik me met emoties van vroeger herinnerde, toen wij als jonge

medewerkers 's ochtends na negenen het instituut betraden, een steelse blik wierpen op de hoogleraarskamer en hetzelfde zeiden. Persoonlijk denk ik met waardering terug aan een niet gemakkelijke, maar imposante leermeester die een der zeer groten in ons vakgebied is geweest.

